

Ab Hooijer
&
Jona Maitland¹

**DAAR IS WEL
EEN MIDDELTJE VOOR**
Methode en praktijk van een
meespeelvoorstelling
m.b.t. anti-racisme op school

achtergronden

'Ik wil niet naast die buitenlander zitten.'

'Turken stinken.' Etc. etc.

Hoe kan je als leerkracht leren adequaat te reageren op dit soort uitlatingen van leerlingen? Hoe ontwikkel je bij jezelf de durf om het ook te doen?

Ab Hooijer en Jona Maitland beschrijven een project van de theatergroep KAST en de Anne Frank Stichting om leerkrachten te ondersteunen om op hun school tot een effectief anti-racisme-beleid te komen. Ze maken daarbij gebruik van de meespeel-theatervorm van Augusto Boal (die in Moer al eerder aandacht heeft gekregen).

'Als niemand ingrijpt verandert er niks en gaan wij ervan uit dat jullie net zo zouden handelen als Ans de Wit ...'

Het is stil in de zaal. Je kunt een speld horen vallen. Iedereen kijkt hoe Ans de Wit, lerares Nederlands op de leao 'Mater Dei', de absenten opneemt. Frank en Jolanda geven commentaar op hun klasgenoten. Iedereen weet wat er komen gaat: theatergroep KAST heeft het stuk al een keer voorgespeeld.

'En Fatimah Rachida?'

'Die is er niet.'

'Ik dacht ook al, wat ruikt het hier fris ...' zegt Edje. De andere twee proesten het uit.

'Eddie, je weet het, hè.'

Ans begint met de les.

Geen reactie uit het publiek, hoewel? Je ziet de tenen krullen in de schoenen. Er hangt iets ongemakkelijks in de zaal. Roept er niemand: STOP? Het spel gaat verder ...

De theatergroep KAST

Het meespeelstuk 'Daar is wel een middeltje voor' is gemaakt en wordt gepresenteerd door theatergroep KAST.

In november 1982 wordt het docententeam van het Vormingstheater Utrecht — een studierichting van de Akademie voor Ekspresie door Woord en Gebaar — gevraagd een stuk in elkaar te zetten voor een studieconferentie onder de titel 'Je bent er niet met een paar lessen over fascisme ...', georganiseerd door de Anne Frank Stichting (AFS). Wat een éénmalige gebeurtenis was, krijgt in 1983/84 een vervolg als de Anne Frank Stichting start met het project 'Anti-racisme op school' voor het voortgezet onderwijs. KAST wordt uitgenodigd om deze voorstelling in het kader van het project verder te ontwikkelen. KAST bestaat uit tien dramadocenten en de voorstelling groeide uit tot een avondvullende activiteit.

STOP

Eindelijk roept er iemand: STOP. Een zucht van verlichting gaat door de zaal. De vrouw die de stoute schoenen heeft aangetrokken krijgt applaus. De spelleider (joker) vraagt op welk moment ze wil beginnen. De inspringster wil terug naar de scène met de absenten. Het spel wordt te ruggedraaid en gespannen kijken we toe hoe deze Ans Edje van repliek dient: 'Je ruikt zeker je eigen schoenen; heb je vandaag geurvreters gebruikt?' Daarna gaat ze verder met de les. Ze wil de Edje op z'n nummer zetten. Of hij nog wat terug zegt interesseert haar niet. De spits is afgebeten.

Anti-racisme op school

Doel van 'anti-racisme op school' is de ontwikkeling van ideeën en materiaal om op zoveel mogelijk scholen tot een effectief anti-racisme-beleid te komen. Een consequent beleid kan een heel belangrijke ruggesteun zijn voor het individueel optreden van leerkrachten en leerlingen.

Binnen het project onderscheiden we drie terreinen waarop daadwerkelijk actie ondernomen kan worden. Samen met leerkrachten worden allerlei lessen en lessenseries over vooroordelen, discriminatie en racisme ontwikkeld en uitgevoerd.

Een tweede invalshoek is het adequaat leren en durven reageren op racistische uitingen en incidenten op school.

Het derde terrein is meer beleidsmatig. Welke wegen moet je bewandelen om tot afspraken, intentieverklaringen en regels te komen? Hoe kun je andere bij de school betrokkenen (ouders, vakbond) inschakelen bij de ontwikkeling van een anti-racistisch schoolbeleid?

Bij een avond met KAST gaat het vooral om de tweede invalshoek. Leerkrachten onderzoeken (binnen de grenzen van de aangeboden spelwerkelijkheid) hoe ze kunnen reageren op racistische uitingen (overigens niet alleen van leerlingen), hoe ze collega's kunnen betrekken bij pogingen racisme op school te bestrijden en hoe ze de schoolleiding kunnen beïnvloeden.

Omdat KAST zoveel mogelijk speelt voor leerkrachten van één school, is de vrijblijvendheid miniem; immers, de leerkrachten kennen elkaar, elkaars manieren van lesgeven, de eigen directie en de specifieke problemen waarmee hún school te kampen heeft.

Theater en anti-fascisme

Tijdens het denken over en werken aan 'Daar is wel een middeltje voor' heeft KAST een steeds duidelijker visie ontwikkeld op wat anti-fascistische vorming is, en wat het belang van theater daarbij kan zijn.

De tegenstellingen die leiders van neo-fascistische bewegingen exploiteren en waarop ze handig inspelen zijn veelal vals. Het ontbreken van (economische) perspectieven brengt al langer bestaande vooroordelen en ressentimenten aan de oppervlakte. 'Zondebokken' worden gezocht en gevonden. Angst en wantrouwen vormen en bepalen het gezicht van het opkomend fascisme, vooroordelen zijn sterker dan feiten. Dit impliceert volgens KAST dat in anti-fascistische vorming niet kan worden volstaan met overdracht van kennis en het aandragen van argumenten. Ook de emoties en de directe betrokkenheid van mensen moeten worden geraakt. Een voorbeeld:

In het dagboek van Anne Frank maakt het bericht van de deportatie van een vriendinnetje meer indruk op de lezer (kijker) dan het beleg van Stalingrad.

Juist voor het raken van die emotionele onderlaag is theater een zeer geschikt middel: theater maakt een ongrijpbare werkelijkheid concreet door concrete personages met concreet gedrag neer te zetten, theater appelleert aan identificatie. Zo wordt een ideologie een werkelijkheid die zichtbaar en voelbaar is voor de toeschouwer.

Activerend theater

Zoals gezegd bestrijd je opkomend fascisme niet alleen door informatie en argumenten aan te dragen. Ook in de gehanteerde methode probeert KAST daaraan vorm te geven.

KAST wil meer doen dan mensen een avond laten kijken naar een voorstelling en heeft daarom gekozen voor een zogenaamde 'activerende' vorm van theater: theater dat wil aanzetten tot maatschappelijke verandering, tot actie, tot beweging. KAST wil die aanzet geven, niet alleen door het publiek een gespeelde werkelijkheid te laten zien en begrijpen, maar ook door het publiek die werkelijkheid te laten beïnvloeden.

De basis voor onze manier van theatermaken ligt in de theorieën en het werk van Augusto Boal.

Over zijn *Theatre of the oppressed* zijn inmiddels zeer veel publikaties verschenen, daarom hier een

korte samenvatting.²

Centraal in het werk van Boal staat de bevrijding van de onderdrukten. Voortbordurend op Brecht — het publiek moet inzicht krijgen, begrijpen dat de wereld veranderbaar is en *na* de voorstelling de wereld gaan veranderen — zegt Boal: dat klopt, maar je kunt al *tijdens*, of beter nog, door middel van het spel te oefenen om de gewenste verandering te bewerkstelligen. Het publiek moet niet alleen meedénken, maar bovenal meehándelen. De toeschouwer moet bevrijd worden van zijn eerste onderdrukking: die van het toeschouwer zijn. Bij Boal wordt de toeschouwer hoofdpersoon. De werkelijkheid van het spel is een uitstekende gelegenheid om te oefenen, het handelen uit te proberen, de consequenties te ervaren en zo te onderzoeken welke veranderingen wenselijk zijn.

Er wordt een verhaal gespeeld met daarin een politiek of sociaal conflict. De hoofdrol wordt met deze problematiek geconfronteerd en komt in de loop van het verhaal voor verschillende keuzemomenten te staan. Is het publiek het niet eens met de manier waarop het conflict zich ontwikkelt, met andere woorden met de keuzes die de hoofdrol maakt, dan kan het publiek ingrijpen door de rol tijdelijk over te nemen.

Als de 'inspringster' haar 'tactiek' heeft geprobeerd en gezien heeft waar dat toe leidt, pakt de speelster de draad weer op — afhankelijk van het oordeel van het publiek, al dan niet met de aangebrachte verandering — en wordt het model verder gespeeld.

Zo kan het publiek *actief* onderzoeken welke veranderingen het wenselijk acht, en zo de loop van het verhaal volledig beïnvloeden.

Meespeeltheater

Het zou onjuist zijn onze voorstelling 'forumtheater' te noemen. Boal gaat uit van het publiek als belanghebbende, het onderdrukte volk. Het forumtheater is een wapen in handen van de onderdrukte, waar het traditionele theater juist de macht van de heersende klasse bestendigt.

Vanuit die opvatting zou je in het onderwijs wellicht eerst aan de (machts)tegenstelling tussen leerkrachten en leerlingen denken, waarbij leerlingen de overheerste groep zijn.

Wij richten ons met betrekking tot anti-racisme op leerkrachten, niet omdat zij bij voorbaat meer anti-racistisch zouden zijn, maar omdat zij het

eerst verantwoordelijk zijn voor de continuïteit in de school en invloed kunnen uitoefenen op het schoolbeleid.

Iedere strijd heeft zijn polariteiten. Bij racisme zijn dat de potentiële slachtoffers (die wij aanduiden met 'zwarten') en de potentiële daders ('witten'). KAST onderkent de verschillen in belang in, en de verschillen in manier van, racismebestrijding voor zwarten en witten. De consequentie van deze verschillen en van ons eigen wit-zijn, is dat we het stuk in eerste instantie gemaakt hebben voor witte leerkrachten.

We hanteren hierbij de term 'meespeeltheater'. We hebben wél geprobeerd in het gegeven aan een aantal voorwaarden te voldoen, die ook gelden voor de techniek van het forumtheater.

* Zo hebben we geprobeerd de werkelijkheid zo goed mogelijk na te bootsen om de waarde van de interventies zo reëel mogelijk te laten zijn. De bestaande verhoudingen in het onderwerp hebben we verwerkt in drie niveaus waarop het spel zich afspeelt: leerlingen, collega's en directie.

* Ans de Wit, lerares Nederlands en maatschappijleer, slaagt er op al die niveaus niet in te krijgen wat ze er halen wil. We hebben geprobeerd de scènes zo neer te zetten, dat het publiek wordt uitgedaagd haar een handje te helpen.

* De tegenrollen en gegevens van het spel blijven constant, omdat het anders niet meer mogelijk zou zijn de interventies op hun waarde te toetsen.

* Er is op de 'Mater Dei' geen sprake van een perspectiefloze situatie. We hebben de tegenrollen zo ontwikkeld, dat er wel openingen zijn om iets aan de situatie te veranderen, zodat het publiek niet met een kater blijft zitten.

* Een van de leden van de groep begeleidt het spel (de joker). Hij legt de spelregels uit, stimuleert het publiek zijn ideeën uit te spelen — leerkrachten zijn gewend te praten —, corrigeert vergissingen, vat het resultaat van een interventie samen en kijkt of publiek en spelers tevreden zijn.

Zo proberen we via ons stuk de aanwezige leerkrachten aanknopingspunten te geven om een strategie te ontwikkelen om racisme op school te lijf te gaan.

Onvoorspelbaar

Hoewel een avond KAST na twee jaar nog steeds onvoorspelbaar is, proberen we hier een schets te

geven van onze ervaringen.

Een anti-racistisch schoolbeleid is voor veel scholen geen vanzelfsprekendheid. De wijze waarop de discussie daarover tot stand komt is heel verschillend.

Het kan gebeuren dat het optreden van KAST de eerste aanleiding vormt om het überhaupt over de thematiek te hebben; het kan ook zijn dat die discussie al lang aan de gang is. Dan kan daar met het meespeelstuk een stap verder gezet worden: deelname aan het stuk levert immers een gemeenschappelijke ervaring op waar een docententeam op voort kan bouwen, bijvoorbeeld bij de formulering van uitgangspunten voor een anti-racistische stellingname op de eigen school.

Behalve op scholen speelt KAST ook op opleidingen voor leerkrachten (nlo's) en op vakbondsbijeenkomsten.

Zo'n avond ziet er als volgt uit: na een korte introductie door iemand van de AFS, neemt de joker het woord over. Hij stelt KAST voor en geeft de protagonist (de rol die vervangen kan worden) nog eens extra aandacht: 'Let op de keuzes die Ans maakt ...' Daarna speelt KAST het stuk. Aan het eind van het stuk gaan de zaallichten aan en dat blijven ze. De joker legt de procedure van het meespelen uit. Het stuk wordt een tweede keer gespeeld. Nu kan het publiek inspringen. Na afloop volgt er nog een kort nagesprek dat iemand van de AFS leidt.

Speelangst

Soms kunnen de leerkrachten zich moeilijk identificeren met de spelwerkelijkheid van 'Daar is wel een middeltje voor'. Zij voelen zich dan niet gestimuleerd om mee te spelen: 'Onze leerlingen zijn heel anders ...' (namelijk niet zo toegankelijk of juist toegankelijker), klinkt het dan. Of: 'Op zo'n school wil ik geen les geven, ik was allang weg geweest.'

Het is belangrijk te achterhalen waar dat aan ligt. Het stuk is geschreven op de situatie van een leao-school waar overwegend witte leerkrachten lesgeven aan overwegend witte leerlingen. Er zitten wel enkele leerlingen uit etnische groepen op de 'Mater Dei', maar die zijn op dat moment niet aanwezig. Iemand die lesgeeft aan klassen die grotendeels uit leerlingen uit etnische groepen bestaan, vindt mogelijk onvoldoende herkenningspunten. We komen daar nog op terug.

Als dat niet het geval is, kan de uitspraak: 'Onze

leerlingen zijn anders' als alibi gebruikt worden.

De angst voor het spelen is dan te groot.

Dat geldt ook voor de man die gaat vertellen hoe het anders moet: 'Ik wil niet spelen hoor, maar volgens mij moet Ans ...' Het is dan aan de joker hem ertoe te bewegen zijn ideeën ten uitvoer te brengen. Pas dan kan hij zien wat het mogelijke effect is van zijn idee.

Meestal kijkt het publiek bij de pogingen van de joker niet zwijgend toe, maar mengt zich erin. Soms lukt het iemand alsnog van de stoel te krijgen, soms ook niet. Het is de kunst van de joker om confronterend te zijn en daarbij toch het publiek in zijn waarde te laten.

Reacties op leerlingen

In de manieren waarop gereageerd wordt op de racistische opmerkingen van Edje, Frank en Jolanda tekent zich een aantal vaste patronen af:

* Van het *aftroeven* door een snelle opmerking gaven we in de inleiding al een voorbeeld. Nog een paar voorbeelden met betrekking tot de opmerking: 'Ik dacht al wat ruikt het hier fris ...': Een Hans verwijst naar de make-up van Jolanda. Die vindt hij pas stinken. Jolanda reageert daar beledigd op en laat dat de rest van het spel goed merken.

Een Ans maakt het voor Edje te bont. Zij troeft hem af met: 'Ja, ik dacht ook al, sinds jij je bek hier open hebt, ruikt het hier ook niet zo lekker.' Er is geen land meer met hem te bezeilen. Vanaf dat moment grijpt hij alles aan om Ans dwars te zitten. Het is een machtsconflict tussen hem en Ans geworden. De aanleiding, de racistische opmerking, is naar de achtergrond verdwenen. In het aftroeven van leerlingen kan een stellingname heel adequaat naar voren komen. Het blijkt echter dat je er gemakkelijk naast zit, en dan zit je met nog meer ellende dan daarvóór. Bovendien is niet iedereen even snel gebekt. Dat kan een reden zijn om aan een andere benadering de voorkeur te geven.

* Een serieus *gesprek* met de leerlingen beginnen. Neem weer de opmerking: 'Wat ruikte het ...'.

Een Ans probeert daarna te praten over geurtjes, over wat stinken is. Ze moet wel eerst door een muur ('Tsssss, krijgen we nou les of niet') heen en veel geduld hebben. Uiteindelijk krijgt ze de leerlingen aan de praat over verschillende eet- en leefgewoonten en de betrekkelijkheid daarvan.

Dat was precies wat ze wilde bereiken.

* Andere meespelers/spelsters houden een gesprek juist af door het treffen van disciplinaire *maatregelen*. Een leerling eruit sturen, om vier uur terug laten komen, de klas tijdens de pauze vasthouden. Zij motiveren hun doelstelling als volgt: 'Bij mij weten ze dat ik dit soort opmerkingen niet pik. Ik heb daar afspraken over.'

Leerlingen ervaren de grenzen die de leerkrachten stellen. Deze aanpak levert meestal nogal wat discussie op. Het treffen van sancties wordt onsympatiek gevonden. Wat bereik je daar nou mee? Je raakt nog meer in een machtsconflict verzeild ...

* Een enkele keer probeert een meespeelster 'de boodschap' achter de opmerking te *vertalen*. Een Hans zegt tegen Edje naar aanleiding van zijn opmerking: 'Volgens jou mogen alle buitenlanders het land uit, geloof ik.' Daarna gaat hij verder met z'n les.

* Weer anderen geven blijk van *emoties* die racistische uitingen bij hen oproepen. Vrouwen doen dit eerder dan mannen. Een Ans: 'Weet je dat ik daar godverdomme om kan janken. Ik vind het klote ... we hebben het er zo vaak over gehad ... jullie bekijken het maar ...'

Ze loopt weg en gaat naar de docentenkamer.

Dat uur geeft ze geen les meer.

Het mannelijk deel van het publiek maakt hier vaak bezwaar tegen. 'Leerlingen pakken je erop' is hun argument. Ze hechten meer waarde aan 'rationele' argumenten om in te gaan op de leerlingen.

Isolement

In haar pogingen iets tegen racisme te ondernemen lijkt Ans op de 'Mater Dei' een nogal geïsoleerde positie in te nemen. Ook daarover gaat het meespeelstuk: hoe kun je je collega's — dus ook de directie — betrekken bij de discussie 'anti-racisme' op school?

Een tipje van de sluier is nu opgelicht. Teveel verklappen willen we niet. Daarom beschrijven we dit onderdeel kort.

Het is hartverwarmend om te zien hoe meespelsters proberen hun isolement te doorbreken, hoe ze de afleidingsmanoeuvres van collega Marian, lerares Frans, en directeur Reyntjes trachten te hanteren. Vooral de confrontatie met de minzame Reyntjes brengt de gemoederen meestal flink in beweging. Welhaast elke voorstelling constateert iemand, meestal een vrouw, tijdens deze

scène dat het wel uitmaakt of er een man of een vrouw tegenover Reyntjes staat. Een open deur? De constatering roept vaak irritatie op. Sommige mensen vinden het lastig om op een avond over anti-racisme met een voor hun gevoel andere problematiek geconfronteerd te worden. Toch is het niet weg te denken: wanneer je een situatie waarin sprake is van racisme wilt beïnvloeden, dan doe je dat met jouw mogelijkheden, met jouw grenzen. Allerlei factoren spelen daarbij een rol. Sekse is zo'n factor.

Een voor de hand liggend verschil is bijvoorbeeld dat mannen, eerder dan vrouwen, fysiek overwicht op de leerlingen hebben. Ook bij het meespelen in 'Daar is wel een middeltje voor' hebben we gezien dat dat van doorslaggevend betekenis kan zijn. In de scène met Reyntjes blijken vrouwen eerder het onderspit te delven. Ze worden eerder woedend, klappen eerder dicht, houden het ping-pong-spelletje minder lang vol, of hebben überhaupt geen zin dat spelletje te spelen. Natuurlijk zijn er uitzonderingen.

Omgekeerd kun je zien hoe Reyntjes anticipeert op iemand die kwetsbaar lijkt of juist niet. Voor degenen die problemen met Reyntjes hebben is het inspirerend om te zien hoe anderen erin slagen niet in een verdedigende rol te vallen. Het lukt het bijvoorbeeld wel om met Reyntjes een afspraak te maken om samen een docentenvergadering voor te bereiden over de gebeurtenissen in de klas van Ans.

Rendement

Om te beginnen, wat levert het meespeelstuk *niet* op:

Het geeft niet aan wat goede, wat foute reacties zijn. Voor sommigen is dat een tegenvaller: 'Ik had gehoopt te horen wat ik moet en kan doen', zei een lerares een keer in het nagesprek. Anti-racisme op school is bepaald geen eenvoudige zaak. Effecten van een gekozen aanpak zijn vaak lastig te peilen. Logisch dat leerkrachten die zich ervoor inzetten aan iets willen meten welke benadering de meeste vruchten afwerpt.

In het kader van het meespeelstuk is het dan ook te begrijpen dat het publiek van de spelsters graag wil horen door welke manier van reageren er iets wezenlijks veranderde in de spelsituatie: 'Wanneer voelden jullie je nu vastzitten of aangesproken?' wordt er dan gevraagd. Natuurlijk is het aardig om hun ervaringen te horen, maar de

betekenis ervan is betrekkelijk. De spelwerkelijkheid in het meespeelstuk is gebaseerd op interpretaties van de spelers en speelsters. Wat daarin succesvol lijkt kan niet automatisch naar iemands werkelijke schoolsituatie worden overgeplant. De verhoudingen daar zullen ongetwijfeld verschillen van die op de 'Mater Dei'.

Het meespeelstuk is een instrument om te onderzoeken hoe een leerkracht in een bepaalde spelsituatie met zijn of haar mogelijkheden zou kunnen handelen vanuit een anti-racistisch perspectief. Tijdens het optreden van KAST worden mogelijke benaderingen en mogelijke effecten gevisualiseerd. Niet meer en niet minder.

Iemand kan enthousiast zijn over een bepaalde aanpak en proberen volgens die lijn in haar of zijn eigen lespraktijk aan de slag te gaan.

De verdienste van 'Daar is wel een middeltje voor' ligt echter vooral daarin, dat het verschillen in benadering blootlegt. Naderhand kunnen leerkrachten over deze verschillen doorpraten. Het is daarna gemakkelijker collega's op school op de gebleken verschillen aan te spreken. Er is een nieuwe basis voor een gesprek over doelen van een anti-racistisch schoolbeleid: wat wil je bereiken bij leerlingen, wat bij collega's en directie?

De meningen daarover kunnen behoorlijk verschillen: sommige leerkrachten vinden dat er iets bereikt is als leerlingen hun racistische gedachten niet meer uiten. Anderen vinden dat onzin: 'Dan denken ze het toch nog steeds!'

Weer anderen vinden dat je er niet te zwaar aan moet tillen: 'Je weet hoe kinderen onderling zijn. Het komt gewoon neer op schelden. Net als bij "hé schele". Pas als ze tikken uitdelen moet je optreden.' Opvallend is dat deze mening vooral te horen was bij overwegend witte leerkrachten die lesgeven aan scholen met veel leerlingen uit etnische groepen. Is het op deze scholen werkelijk zo dat het doodnormaal is als leerlingen elkaar in racistische taal aanspreken? Zo normaal en ingeburgerd dat, zoals een lerares het uitdrukte: 'Je er niet aan kunt beginnen op alle slakken zout te leggen'?

Een ander blijft leerlingen wel consequent aanspreken: 'Als je zoiets kan verzinnen ben je vast bijdehand genoeg om iets anders te bedenken.'

Weer een andere lerares ontleent haar manier van reageren aan het onderscheid tussen 'aanvals-' en 'slachtoffersituaties'. In de 'aanvalssituaties' is de gene waar de opmerking betrekking op heeft niet aanwezig en torpedeert ze de uitspraak met een

rake opmerking naar de maker. Is degene waar het over gaat wél aanwezig, dan staat ze uitgebreid bij het gebeuren stil.

Discussies

Bij het spelen en in het nagesprek is er een aantal discutabele punten die regelmatig terugkeren en dus nader onderzocht dienen te worden.

* Er zou geen verandering in gunstige zin te bewerkstelligen zijn op de 'Mater Dei': 'Het zit daar potdicht.'

Kennelijk zien sommige leerkrachten geen perspectief waardoor ze blijven zitten met een gevoel van machteloosheid. Dat is geenszins de bedoeling van meespeeltheater.

Het is duidelijk dat de spelwerkelijkheid van het stuk veel te wensen over laat, zelfs als negatief is te beoordelen: het publiek moet immers uitgedaagd worden in te grijpen. Misschien zijn de openingen bij sommige personages te ver te zoeken.

* Het stuk zou teveel over machtsconflicten gaan. In Rotterdam riep iemand: 'Jullie stuk gaat helemaal niet over racisme. Het gaat over machtsconflicten tussen leerlingen en leerkrachten, tussen leerkrachten en directie. Als het thema "Macht" zou zijn, vond ik het een prima stuk.'

Een ander deed er een schepje bovenop: 'Jullie behandelen racisme op een oneigenlijke manier.' Maar de realiteit is, dat sommige leerkrachten hun machtspositie ten opzichte van leerlingen gebruiken als instrument om racistische uitingen een halt toe te roepen. Omgekeerd beginnen leerlingen aan die positie te peuteren, te zieken, als ze terecht worden gewezen. Dan is er zonder meer sprake van een machtsconflict. Maar aanleiding en inhoud van het conflict mogen daarbij echter niet uit het oog worden verloren.

* Een ander discussiepunt is de keuze om het meespeelstuk in eerste instantie te richten op witte leerkrachten. Het is belangrijk dat het publiek daarvan op de hoogte is en deze motieven kent. Als dat niet het geval is, kunnen zich pijnlijke misverstanden voordoen als een leerkracht inspringt die (potentieel) slachtoffer van racisme is. De (spel)situatie verandert dan zo fundamenteel, dat (mee)spelers/speelsters geen houvast meer hebben aan het voorspeelstuk en de daarin verwerkte informatie.

* Een laatste punt van discussie is tenslotte of je genoemde motieven deelt. Immers het kennen

van motieven houdt nog niet in dat je het ermee eens bent.

Sommige (zowel zwarte als witte) leerkrachten deelden ze niet: 'Jullie moeten een meespeelstuk maken voor zwarten én witten. We moeten toch met elkaar samenleven?'

De discussie hierover is voorlopig niet afgerond. In de tussentijd blijft het meespeelstuk 'Daar is wel een middeltje voor' in een duidelijke behoefte voorzien:

'Het meespelen vond ik vooral eng naar m'n collega's toe. Maar toen ik de eerste stap gezet had, vond ik het geweldig. Het is heel verhelderend en ik heb nog veel gelachen ook.'

De ervaringen met 'Daar is wel een middeltje voor' worden verwerkt in een in november 1985 te verschijnen AFSchrift over het project 'Antiracisme op school'. Omdat KAST besloten heeft na het seizoen '84-'85 te stoppen met dit stuk, wordt de voorstelling bewerkt tot een videoband met handleiding voor de gebruik(st)ers. Deze zal ook in november 1985 voor het onderwijs beschikbaar zijn. Overigens zijn de voorstellingen voor dit seizoen al volgeboekt.

KAST gaat verder

Na ruim twee jaar stopt KAST met het spelen van 'Daar is wel een middeltje voor'. Niet omdat we daar op uitgekeken zijn of omdat het thema minder actueel zou zijn.

Fascisme deelt mensen in in superieure en inferieure categorieën: de zwarte is minder dan de witte, de werkende meer dan de werkloze, de homo minder dan de hetero, de valide meer dan de

invalide, de vrouw 'minder' dan de man.

Racisme is het meest voor de hand liggende thema waarmee anti-fascisme-groepen zich op dit moment bezig houden. Het andere hoofdthema is seksisme — sekse als basis voor gedrag en positie, maatschappelijk en privé — en daarmee samenhangend, de norm van de heteroseksualiteit. KAST wil zich ook met laatstgenoemd thema bezighouden en wijzen op de onderlinge samenhang.

Op verzoek van, en in nauwe samenwerking met, Vrouwenkontakt Huishoud en Nijverheidsonderwijs (VHNO) is inmiddels een tweede meespeelvoorstelling gemaakt voor leerkrachten in het hno. Dit stuk, 'De gang op', is geplaatst tegen de achtergrond van een dreigende fusie van lhno 'Jeanne d'Arc' met een leao en Its tot een grote school voor Ibo.

'De gang op' gaat over de positie en het gedrag van mannelijke en vrouwelijke leerkrachten onderling, in relatie tot de leerlingen en in relatie met de fusie. Aan de hand van alledaagse school-situaties probeert 'De gang op' aanknopingspunten te bieden om binnen schoolteams na te denken en activiteiten te organiseren die gericht zijn op roldoorbreking in een onderwijssoort die traditioneel vrouwelijk was. Door maatregelen van buitenaf is het hno gedwongen zich opnieuw te profileren. 'De gang op' wil een stimulans zijn om die profilering van onderwijsproces en onderwijsbeleid in emancipatorische zin te beïnvloeden.

Deze voorstelling is te reserveren bij Vrouwenkontakt HNO (zie adressen).

Adressen voor meer informatie

Anne Frank Stichting
Prinsengracht 263

Amsterdam

tel. 020 — 264533

Afdeling Vorming en Onderwijs (Jona Maitland, Dries van de Vlerk, Nico Papineau Salm)

Vrouwenkontakt HNO

Pauwstraat 13a

3512 TG Utrecht

tel. 030 — 314095

(Annemarie Roggeveen, Ingrid van Velthoven)

KAST

Weerdsingel OZ 33c

3514 AC Utrecht

tel. 030 — 732161

(Ab Hooijer)

Noten

- 1 Ab Hooijer werkt bij de theatergroep KAST. Jona Maitland is medewerkster van de Anne Frank Stichting. Frans van de Pieterman, medewerker van de Anne Frank Stichting, verleende assistentie bij het tot stand komen van dit artikel.
- 2 Zie onder andere: *Moer* 1981/5 José Ruigrok 'Standbeelden-theater op de basisschool'; 1981/2 Ronald Bos 'Krantentheater in het hoger beroepsonderwijs'; 1982/4 Willem Mooijman 'Forumtheater op een lerarenconferentie'. Deze en nog meer artikelen staan ook in Ronald Bos & Willem Mooijman *Leerlingen maken theater. Augusto Boal in het onderwijs* uitgegeven door Uitgeverij Pendoor te Amsterdam (tel. 020 — 925836 / 320658).